

(5) Յառաջ բան զՆումա—Պոմպիլիոսն , Հոմայեցեանց տաբեմուտն սկսեաւ եր 'ի 1էն մարտի: ըստ կարգաւորութեան Հոմմալոսի . վասնզի այն ժամանակնցա մէջ տարին 'ի 10 ամսոց էր բաղկանում . եւ մնացած էրկու ամիսքն (որք յետոյ 'ի Նումայէ Պոմպիլիոսէ՝ Յունուար եւ Փետրուար անուամբ որոշուեցան) առանց յատուկ անուան' կոչուում էին Աւելիաց, ինչպէս կոչուում են առ մեզ՝ ըստ հաշուի անշարժ տոմարի Յայմմառարաց՝ Տ կամ 6 առաքքն՝ . որ յաջորդում են Հրոտից ամսոյն : Եւ այս յայտնի է յայնմանէ՝ որ վերջին ամիսն կոչուում էր դեկտեբեր, որ նշանակէ տասներորդ :

կառավարութեանց և որ ճանաչեն զինքը իբրև անկախ զատ տերութիւն մի : Սակայն յիշեալ երկու մեծ տերութիւնները մերժեցին Հարաւային դաշնակցութեան այս խնդիրը վստահ նաղան օրինակոր պատճառաց : որոց գլխաւորն այն է, որ Լիզբիւրն և Գաղղիան չեն կրնար ընդունել գերեաց վաճառականութեան սկզբունքը, զոր հարաւային դաշնակցութիւնը կուզէ հաստատուն պահել իւր վիճակաց մէջ :

Ահաւասիկ մօտիւ Քոստաթին նամակը, զոր մեր Բարձրական տնօրէնը մէջ յիշած եմք :

Անգղիացի ժողովրդեան համար ազգային պատու պարտք մըն է համարձակապէս խօսիլ : Իմ կողմանէ չեմ վարանիր ճանաչելու եւ ընդունելու քէ հարկաւորութիւն ունիմք Իտալիայէն վստահ զանազան պատճառաց որոս աւելորդ կը համարիմ բացատրել աստուծոր : սակայն կը համարձակիմ նաեւ գրուցելու քէ Հունգարիայի գործակցութիւնը եւս հարկաւոր է յոյժ Իտալիոյ համար :

«Տասնեակնից միլիոն Մաճառները ոչ միայն բշտամայն զայսինքն Աստորիոյ գորութեանն հանելով՝ այլեւ յանկեցնելով Իտալիոյ գորութեանց վերայ, 50 միլիոն ժողովրդեան ասրբերութիւն մի կը կազմեն ի նպաստ Իտալիոյ : տարբերութիւն, ուսկից աւելի մեծ օգնութիւն կը յուսացուի քան բովանդակ Իտալիայէն երէ միաւորեալ ըլլար : որ տակաւին միաւորուած չէ :

«Իտալիոյ քաղաքագետ գլխաւոր անձինքը պէտք է մտածեն քէ ոչ միայն համակրութեան եւ եղբայրական բարեյօժարութեան խնդիր մըն է, այլ կենսական օգտից վերաբերեալ գործ մըն է Իտալացի ազգին համար գոյաւանալ առ ի զկորուսանել բոլորովին Հունգարիայի գործակցութիւնը :

«Իրարին է ասել, քէ Հունգարիան ի կախ էջպահէ գործքերը եւ քէ կըստան որ Իտալիան կարող ըլլայ իւր բազկաց վերայ սանցած ուրիշ գործքերէն ազատի : Սակայն ստոյգը այն է որ Հունգարիան զկորուստեալ երկար ժամանակ սպասել : ձգնաժամը քրիկ՝ ան տանելի է : եւ մարդկային որ եւ է գորութիւն անկարող է երկարացնել ձգնաժամ մը անսահման կերպիւ :

«Ուստի Իտալիոյ քաղաքագետ գլխաւոր անձինքը պէտք է որ զգուշանան որպէսզի ըլլայ քէ Հունգարիան վերջապէս կորսնցնէ իւր վստահութիւնը գորութեան Իտալիոյ գործով յաջողութեանը եւ անոր կենսական գորութեանը վերայ : Թող գոյաւանալ ժամանակ տալու Աստորիոյ ի տկարացնել զՀունգարիան : քանզի այս բանին հետեւութիւնները անհաշուելի պիտի ըլլան Իտալիոյ սպազային համար :

«Այն կուսակցութիւնը որ կուգէր քէ նախ նախորդ տոնոյի, ետքը Հոռոմ եւ վերջապէս Վենետիկը, այն կուսակցութիւնը, կըսեմք, իրաւունք ունէր յայնժամ :

(գօնաւորները) հանգեալ, որ լինում էր այսպէս : Բոլոր ժողովուրդն զեղեցիկ և փառաւոր զգեստներով զարդարուած զնում էին ի կապիտոլինոս(4) կոչուած տեղը՝ երկու նորակարգ բեզելից համար՝ Իրիս շատուածոյն զոճ մատուցանելու՝ երկու լծի տակ չմտած՝ սպիտակ ցուլ : Բեզելիքն ևս երդուում էին այնանց՝ զտերութեան օրէնքները ճշգրիտ պահելու և զերեւանց պաշտօնը հաւատարմապէս կատարելու համար : Այս սովորութիւնն սկսեալ էր 449 տարուով յառաջ քան զԲրիտոս, երբոր բեզելք կար զուգան Բիլինգոս Իրուլլիոս Կոստիլիոս, և Իրիսուս Լուքս :

Երբորդ Լաւալիս անուամբ՝ ուրախութեան տօն էին կատարում ի պատիւ Լաւուս (Janus) ըստ մեզ՝ Զանոս) շատուածոյն, նուիրելով նմա ի նոր ալիւրէ շինուած հայ, խունկ, գինի, արմաւ (խուրմա), թուղ, և մեղր : Եւ զայսպիսի անուշեղէնքը՝ ըստ իւրեանց աւելորդապաշտութեան՝ բարեգուշակ (բարեւոյ նշան) էին համարում վստահ բոլոր տարւոյ : Սեր ազգի մէջ ևս տեղ տեղ, մանաւանդ ի Հայաստան և ի Տաճկաստան : պահում է մինչև յայժմ՝ կազմակերպութիւնն անուշեղինօք և մրդեղինօք սեղան զարդարելով, սովորութիւնն, որ պախարակելի

(4) Կապիտոլինոս (Գամփիտոլիօ, կոչուում էր Հոռոմ քաղաքի մէջ եղած մեծագոյն յիւանն (սարն) : Նորա վերայ Հոռոմայեցիք շինած էին մի ամուր բերդ եւ 60 մեհեան, որոց մէջ յոյժ անուանի եւ պայծառաշուն էր Արամազդայ (Դիոսի) մեհեանն, ուր պանդանուս էին քէ տերութեան եւ քէ կրօնի վերաբերեալ ջրնաղ եւ նուիրական իրքն :

սակայն յայտնի է որ այս կարգաւորութիւնը ի դերեւելու : եւ իտալական խնդիրը փոխանակ յառաջանալու : եւս գնաց : վերջապէս Իտալիան այսօրուան օրս անելի տկար է պատերազմի մը համար ընդդէմ Աստորիոյ քան վեց ամիս կամ տարի մի յառաջ :

«Ուրեմն ինչո՞ւ համար չեն փոխեր յիշեալ յատկապարհները : քանզի զատ անգամ ժամանակիս պարագաները կայալայեն մարդկային կարգաւորութիւնները : Ինչ պատճառաւ, նախ Վենետիկը առնելու ձեռք չեն գարներ այժմ, որ Հունգարիայի գործակցութիւնը հաստատուն է : քանզի նվ գիտէ քէ զկնի վեց ամսոց այս գործակցութիւնը պիտի ունենան իտալացիք : եւ քէ այս միջոցիս Հունգարիան կործանուելու ըլլայ, միքէ նախորդին առնուելու : գորքը կընան փոխարինել Հունգարիայի կորուստեալ գործակցութիւնը :

«Նախորդին եւ Հոռոմը պիտի չկրնան զվենետիկը Իտալիոյ տալ երէ Հունգարիան կործանուած է : Սակայն երկու ճակատամարտութիւնք՝ երէ միանգամայն յաղթական ըլլան Բո գետոյն եւ Դանուպի եզերքը, անմիջապէս պիտի լուծեն Վենետիկի խնդիրը, նմանապէս Նախորդին եւ Հոռոմի խնդիրները : Դանուպի եւ եզերքը ըսի, քանզի տարակոյս չունիմ քէ այնտեղ՝ եւ ոչ քէ Բո գետոյն եզերքը կատարեալ վստահան մի պիտի կրնայ ստանալ իտալական խնդիրը :

«Կրնան ճակատամարտական պատերազմներ ըլլալ եւ շահուիլ իտալական երկրին վերայ : սակայն Դանուպի եզերքը միայն զնոստրական յաղթութիւն մի կրնայ ձեռք բերուիլ, որ որոշիչ ըլլայ իտալական խնդրոյն համար : Իտալիոյ մէջ չէր որ յաղթուեցաւ Անգլիայ : սակայն Իտալիան ազատեցաւ Յիբրոնէն : Այսու ամենայնիս այս բանը Իտալացի ժողովրդին եւ Իտալիոյ կողմակալութեան պիտի որոշուի : Իսկ եւս Ոկլոպիայի եւ Անգլիայի իմ բարեկամաց կըսեմ, Անապարեցեք ամենքդ եւ օգնեցեք Իտալիոյ գործոյն յաջողութեանը : քանզի այս կերպիս պիտի փութացնէ եւ նպաստամտանց պիտի ըլլար Հունգարիայի ազատութեանը : քստորում Իտալիոյ եւ Հունգարիոյ պահանջը եւ օգուտները միեւնոյնը են :

«Լ. ԲՈՍՈՒԹ».

Կոստանդնուպոլսոյ Սաֆա լրագրոյն հոկտեմբերի 19 թուոյն մէջ հետեւեալ յօդուածը կը կարգաւորէ :

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

«Կոստանդնուպոլսոյ Սաֆա լրագրոյն հոկտեմբերի 19 թուոյն մէջ քանի մը խնդիրներու պատճառաւ ծագած գծաւորութեան վերջ տալու համար՝ ազգին մէկ քանի երեւելիքը հետ խորհրդակցելով՝ յանձնաժողով մը կարգեց : որուն անդամներն են՝ Աշխարհականք

Յօհաննէս Պէյ Տատեան :

Վեարդ Պէյ Լըամեան :

քան չէ :

Երբորդ միմանց պարզեւ էին ուղարկում, որ անանձին անուամբ կոչուում էր Լաւալիս : ևս այսպէս կոչուելոյն պատճառն այն էր, որ Գալիոս Սարի նախկին թաղաւորն Հոռոմուսի հետ բարեկամական դաշնակցութեամբ միաբանելէն յետոյ, երբոր տալիս օրն եկաւ, ծառի ճիւղեր կտրել տուաւ յայն անտառէն՝ որ նուիրում էր Լաւալիս անուանեալ շատուածոյն, և պարզեւ ուղարկեց զանոնք՝ Հոռոմայեցոյ իշխանաց՝ զոր տարին շնորհաւորելով, Զայս անցքէս սկսուեցաւ Հոռոմայեցոյ մէջ պարզեւ ներով նոր տարի շնորհաւորելոյ սովորութիւնն, և ի նոցանէ ապա անցաւ նաեւ ուրիշ ազգաց մէջ : Սեր ազգի մէջ ևս, երեւի թէ՛ սովորական եղած էր ի վաղուց այս կերպ շնորհաւորութիւնս, որովհետեւ ուրիշ գաւառական բառ կաշաբել, որ նշանակէ «Կազմակերպութիւնը ընծայարեւ լինել մինի, կամ ընծայով շնորհաւորել զԿազմակերպը» :

Եւ Հոռոմայեցիք զգուշանում էին՝ որ Կազմակերպութիւնը միմանց ատելութեան նշան ցոյց չտան, և չխօսին այնպիսի բաներ՝ որ յաջողութեան ընդդէմ են, և ամենայն օր թէ՛ յուսումնականաց, թէ՛ յարաւորութեանց և թէ՛ յայլ վիճակէ փոյթ ունէր նոյն օրումը փոքր ինչ իւր սեպհական գործոնն աշխատել վստահել հաւատում էին նոքա՝ թէ ով որ այն օրը աշխատի և գործ կատարէ, նա յընթացք բոլոր տարւոյն գործակատոր և աշխատասէր լինի :

Հին գիշարաշտ Գաղղիացոյ մէջ կայր ևս այս սովորութիւնս, որ պաշտօնասէր անձինք Կազմակերպութիւնը քրմերի մօտ գնալով՝ ընդունում էին ի ձեւ

Աղաթօն Գրիգոր Էֆէնտի :
Դորառուհեան Յակոբ Էֆէնտի :
Մուսահեաճեան Յակոբ Էֆէնտի :
Սերփիլէն Էֆէնտի :
Լիզբիւրեան Յօհաննէս օղա :
Կիւմիւշի Գառպար աղա :
Եկեղեցականք :

Նիկոմիդիոյ Բառաջնորդ տէր Ստեփաննոս Էրբեպիսկոպոս :

Օրթագիւղի քորովի տէր Յօհաննէս փոյր :
Իսկիւտարու տէր Յօհաննէս քահանայ փա :

Պալատու տէր Յօհաննէս քահանայ Հիւն :
Քարապետեան :

«Եւ յանձնաժողովը տերութեան պաշտօնաւորներ մը նախագահութեամբ ի Վուսուր գետ մարտելով, պատրիարքական ընտրութեան և ազգային ժողովներուն համար պէտք եղած կաշնանագրութիւնը պիտի շինէ պատրաստէ, և մէկ կողմանէ ալ ազգին առ ձեռն եղած գործերը պիտի տնօրինէ :

«Կոստանդնուպոլսոյ տերութեան և ազգին փոխահալութեանը արժանի եղող ասանկ յարգի անձերը բազկացեալ ժողով մը շուտով ընելիք որոշումներուն պէտք է որ ամեն մարդ կատարեալ վստահութեամբ սպասէ և իր գործին զբաղի» :

Յիշեալ պաշտօնական մեծարգոյ յանձնաժողովը հոկտեմբերի 21 ամսամուտով հետեւեալ յայտարարութիւնը հրատարակեց :

«Կարձրագոյն Իրան կազմած յանձնաժողովը տեւեալով (Հալիս արգի ցաւալի վիճակը, հետեւեալ տնօրէնութիւնները կընէ՝ հաւանութիւն Կարձրագոյն Իրան :

1. Պատրիարքարանի վերաբերեալ ազգային բոլոր գործերը տնօրինելու համար խառն յանձնաժողով մը կազմել տաան ու մէկ անձանցով բազկացեալ, որոնց չորսը երկեղեցական, և նոյն իսկ անոնք՝ որ արգէն յանձնաժողովի մէջ կը գտնուին, և եօթը (Հալիս աղաներէն) որք են :

Սիրիան ամիրայ փափագեան :
Վեարդ աղա Պատրիարքեան :
Յարութիւն աղա Վարամաճեան :
Սահակ աղա Փէշտրմալճեան :
Կապա աղա Թիւրլեհեան :
Գրիգոր աղա Թիւրլեհեան :
Սերփիլէն աղա Պրէնկեան :

Եւ յանձնաժողովին նախագահը պիտի ըլլայ Նիկոմիդիոյ առ աջնորդ տէր Ստեփաննոս Էրբե :

այս նոցա ծառայ ճիւղեր կոչը ընծայ տանելոյ հալմար :

ԶԿազմակերպութիւնը օրը, ինչպէս և զվեցերորդը (այսինքն՝ զՅուլիոսարի 2րդ և 6րդ) անյաջող կամ ձախող օրեր համարում էին Հոռոմայեցիք, որ է պըտուղ պարսաւելի և ծիծաղելի սնապաշտութեան : Իսկ յերբորդ օրումը սկսում էին զՄիլեթուայի (զՄիլեթասայ) իմաստութեան և արուեստից շատուածոյն տօնախմբութիւնը կատարել, որ տեւում էր մինչև ի մարտի 9ը : Եւ նոյն միջոցումը սովորութիւն էր աշակերտաց ընծայ տանել իւրեանց վարձապետաց ի պատիւ յիշեալ շատուածոյն՝ յուսալով, թէ նորա պարզեւած շնորհօքն ինքեանք ևս ի մաստութեան տէր և զիտուն անձինք կարեն լինել :

Զ. Տարեմաի ուրախութեան տօնն թէ՛ և ամենայն ժամանակներումը սովորական էր եղած նաեւ զիցա պաշտ ազգաց մէջ, սակայն չորսորդ դարու կիսէն ի վեր կամ մօտ վախճան հինգերորդին առաւել ևս հռչակաւոր և նշանաւոր հանդիսացաւ քրիստոնէից մէջ ի ձեռն Ս. Բարսեղ Կեսարացոյ, որ նոյն օրումը, վստահապաշտութեան Ս. Եկեղեցոյ ի հաւածանաց Զուլիանոս Բրիտոսուրաց Կայսեր, մեծահանգեւս ուրախութեան տօն կատարել տուաւ իւր ժողովրդեան յետեւում նոցա «Եւրկառ Կաթի Լ Բարի կաշաբ եւ ինչի յիշ» : Եւ մինչև յայժմ ի յիշատակ այս սքանչելի և բերկրաւոր անցիցս՝ մնացած է մեր ազգի բարեպաշտ ժողովրդոց մէջ սովորութիւնն շնորհաւորելոյ միմանց զՏարեմուտը նովին բանիւ : «Եւրկառ Կաթի Լ Բարի կաշաբ» :

Ս. Ս.

